

lődése 1849-ben szemlátomást megakadt, rövid idő alatt ismét némi fejlődésnek indulhatott, bár ez a fejlődés csak viszonylagos volt s a negyvenes évekéhez hasonló fellendülés csak jóval később következett el.

Az osztrák önkényuralom tulajdonképpen csak az 1867-iki kiegyezéssel ért véget, de a politikai változás a Nemzeti Színháznak egyelőre csak függőségi viszonyt változtatta meg. Az eredetileg vármezei fennhatóság alatt működő színház 1840-ben az országgyűlés fennhatósága alá került, 1849-től pedig — országgyűlés nem lévén — teljesen ki volt szolgáltatva az osztrák önkénynek; a sok megpróbáltatásnak kitett intézmény végre az alkotmány helyreállításával s a független magyar minisztérium kinevezésével állami kezelésbe került, s állami színház lett.

Az új korszak 1870-ben Zichy Antal, majd annak rövid idő múlva való lemondása után báró Orczy Bódog igazgatásával kezdődött. Orczy azonban a személyzet szaporításával és a fizetések emelésével alaposan elszámította magát s ezzel súlyos anyagi helyzetbe sodorta a színházat.

Az Orczy-féle teher igen megnehezítette az utód-igazgató helyzetét is. Csak az volt a szerencse, hogy Orczy utóda Szigligeti Ede lett, aki aztán teljesen helyreállította a megbillent anyagi mérleget. Kár, hogy Szigligeti csak rövid ideig állhatott a Nemzeti Színház élén. Neki minden készsége megvolt arra, hogy művészileg is emelje az intézet színvonalát. Fájdalom, 1878-ban bekövetkezett halála ebben megakadályozta. (Szigligeti 1873-tól 1878-ig igazgatta a Nemzeti Színházat.)

Utána (1878—1894-ig) Paulay Ede lett a színház igazgatója, aki minden tekintetben méltó utóda volt Szigligetinek. Az ő igazgatása alatt művészileg is nagyot lendült az intézet. Ezt a fellendülést két külső körülmény tette lehetővé: a Népszínház és az Operaház létesítése. (Az 1875-ben, emez 1884-ben nyílt meg.) Az elsővel a népszínmű és bohózat, a másikkal az opera vált el a Nemzeti Színházról, úgy, hogy az ország első drámai színpada kizárólag csak a magasabb drámai műfajok kultuszának élhetett. Paulay Edének pedig örök érdeme marad, hogy az ekként felszabadult és megtisztult színpadot egyszerűen ki tudta használni. Ő olyan drámai

műsort létesített, mely csaknem páratlan a színházak történetében. A régi görög klasszikusoktól kezdve az egész művelt világ drámairodalma képviselve volt itt, még pedig a lehető legjobb előadásban.

A Paulay-korszak műsor tekintetében a legkimagaslóbb korszaka a Nemzeti Színháznak s a színház ötven éves jubileuma alkalmával méltán írták a lapok, hogy a Nemzeti Színház elérte a bécsi Burg-színház és a francia Comédie színvonalát.

A Nemzeti Színház művészi fejlődésére igen jótékonyan hatott az a szerencsés körülmény, hogy a régi gárdából való nagyok — Szigeti József, Feleky Miklós, Prielle Cornélia és Szathmáryné — egész a kilencvenes évtizedig még késő öregsgükben is tevékeny tagjai maradtak az intézetnek s így — mint élő tradíciók — egyenes folytatói lehettek a nagy multnak s egyúttal tanító mesterei az ifjabb generációnak.

A másik szerencsés körülmény, amely szintén előmozdította a művészi fejlődést, hogy Paulay Edében nemcsak kitűnő igazgatót, hanem kiváló rendezőt is nyert a színház. A rendezésre a 40-es, 50-es években nem sok gondot fordítottak. Idő sem volt reá. Abban az időben csak két-három próba volt egy új darabból. A rendező tehát az összjáték felépítésére nem is gondolhatott, hanem meg kellett elégednie a külső scenárium elkészítésével. Csak a hatvanas években tűnt fel az első nagyszabású rendező, névszerint Molnár György, a budai Népszínház igazgatója, aki Szigligeti Ede igazgatása alatt a Nemzeti Színház rendezője lett s ebben a minőségben itt is elismerést vívott ki magának, bár az ő idejében opera mellett a drámai próbákra még mindig igen kevés idő jutott. A színpadi rendezés elve éppen ezért csak Paulay Ede igazgatása alatt s főleg 1884-től kezdve jutott teljes érvényre, amikor kizárólag a drámáé lett a színpad, úgy, hogy egy-egy új darabból most már 10—15 próbát is tarthattak. A mai értelemben vett művészi összjáték kezdetét tulajdonképpen csak innen számíthatjuk, bár az összjáték egyik sine qua nonját — egymás benső művészi eszközeinek megérezését — már a régi aktorok is gyakorlatból ismerték.

A Nemzeti Színház művészi fejlődésének lehetőségét végre — de nem utolsó